

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Για να ορίσουμε τον όρο «Ελληνισμός της Διασποράς» είναι απαραίτητο να ασχοληθούμε πιο πριν με άλλους συναφείς όρους, όπως «έθνος» και «πολιτισμός». Ειδικά ο όρος «πολιτισμός» περιγράφει το σύνολο των επιτευγμάτων και των γνωρισμάτων ενός έθνους π.χ. γλώσσα, θρησκεία, αξίες, ήθη, έθιμα. Ο Ελληνισμός της Διασποράς περιέχει τόσο στοιχεία διαπολιτισμικά όσο και πολυπολιτισμικά, αφού, όπως είναι λογικό, επηρεάστηκε από τον πολιτισμό της χώρας προέλευσης αλλά και υποδοχής. Αυτό σημαίνει ότι εμφανίζει διαφορές και με τον Ελληνισμό εντός συνόρων αλλά και με τους υπόλοιπους ομογενείς. Οι ειδικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούν κυρίως στη χώρα υποδοχής, είναι βασικά αυτές που δημιουργούν τόσο μεγάλη διαφοροποίηση ανάμεσα στον Ελληνισμό της Διασποράς. Όλα αυτά φυσικά επηρεάζουν και τη σχέση του Ελληνισμού της Διασποράς με το εθνικό κέντρο. Άλλωστε, με τον όρο «πολυπολιτισμικότητα» περιγράφουμε τη συμβίωση διάφορων εθνοτήτων σε μια περιοχή και με τον όρο «διαπολιτισμικότητα» εννοούμε την προσπάθεια αλληλεπίδρασης των πολιτισμικών συστημάτων που συμβιώνουν σε έναν χώρο.

Ο όρος «Ελληνισμός της Διασποράς» εμφανίζεται ήδη στην Παλαιά Διαθήκη για να εξηγήσει τον γεωγραφικό διασκορπισμό των Εβραίων και τη μετακίνησή τους σε περιοχές, όπου υπήρχαν άλλες θρησκείες. Πιο ειδικά περιγράφει και την μετακίνηση των Εβραίων από την Παλαιστίνη στη Μεσόγειο. Στις κοινωνικές επιστήμες, ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον γεωγραφικό διασκορπισμό μιας εθνικής ομάδας έξω από το εθνικό της κέντρο και τους δεσμούς που διατηρεί με αυτό, μετά την μετακίνησή της. Ελληνισμός της Διασποράς επομένως σημαίνει το σύνολο των ανθρώπων που μένουν έξω από την Ελλάδα για διάστημα πάνω από έναν χρόνο. Οι άνθρωποι αυτοί έφυγαν είτε από την Ελλάδα είτε από άλλη περιοχή ή αποτελούσαν ιστορική μειονότητα της χώρας υποδοχής. Σε κάθε περίπτωση, οι άνθρωποι αυτοί είναι μέρος του ελληνικού έθνους και διατηρούν δεσμούς με αυτό. Προκύπτουν επομένως δύο κατηγορίες. Η μία είναι η «ιστορική Διασπορά», που δημιουργείται από προηγούμενες μεταναστεύσεις ή από ιστορικά γεγονότα κατά τη διαδικασία δημιουργίας νέων κρατών τους δύο τελευταίους αιώνες. Η άλλη είναι η «σύγχρονη Διασπορά», που δημιουργείται από μεταναστεύσεις από την Ελλάδα ή

από άλλες χώρες σε νέες χώρες υποδοχής από το τέλος του 19^{ου} αιώνα έως σήμερα. Ο όρος «Ελληνισμός της Διασποράς» χρησιμοποιείται επίσημα σήμερα στα κρατικά έγγραφα και στην επιστήμη. Ισότιμα χρησιμοποιείται και ο όρος «απόδημος ελληνισμός» και «Έλληνες της ομογένειας». Με τον όρο «Διασπορά» εννοούνται όλες οι ελληνικές παροικίες της Ευρώπης πριν από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, όταν δηλαδή ακόμα η ελληνικότητα προσδιοριζόταν με γλωσσικά και θρησκευτικά κριτήρια. Τα βασικά γνωρίσματα του Ελληνισμού της Διασποράς είναι η γεωγραφική διάχυση έξω από το εθνικό κέντρο, η απροσδιοριστία δημιουργίας, η ελληνική εθνική ταυτότητα και οι πολιτισμικοί αλλά και υλικοί δεσμοί με το εθνικό κέντρο.

Οι λόγοι της διασποράς είναι βασικά οικονομικοί, αν εξαιρέσουμε τους πολέμους, και παρατηρείται ότι ολόκληρες οικογένειες μετακινούνται μαζί ή τμηματικά προς τη χώρα υποδοχής και ασχολούνται κυρίως με το εμπόριο, τουλάχιστον στην πρώτη φάση της ελληνικής διασποράς, κατά την οθωμανική περίοδο. Εκεί, οι Έλληνες θεωρούνται παροικία και ενδιαφέρονται έντονα για τα κοινά και την ισότιμη εκπροσώπησή τους. Έτσι, αρχίζουν σταδιακά να οικοδομούν την εθνική τους ταυτότητα. Επειδή, στα πρώτα χρόνια η κινητικότητα των πληθυσμών ήταν έντονη, οι χώρες υποδοχής έδιναν κάποια προνόμια σταθερής εγκατάστασης. Ένα από αυτά ήταν το δικαίωμα άσκησης της ορθόδοξης χριστιανικής λατρείας, γι' αυτό και χτίζεται ο Άγιος Γεώργιος της Βιέννης, αρχικά με σκοπό να καλύψει τις λατρευτικές ανάγκες όλων των ορθοδόξων (Ελλήνων και Σλάβων). Ωστόσο, αυτό δημιουργούσε προβλήματα, καθώς φαινόταν η διαφορά στην εθνική ταυτότητα μεταξύ Ελλήνων και Σλάβων. Επίσης, κεντρικό ζήτημα αποτελούσε η παιδεία. Λειτουργούσαν κάποια υποτυπώδη σχολεία, με σημαντικότερο αυτό της Αγκώνας, που ιδρύθηκε το 1622. Ιδρύεται επίσης η Φλαγγίνειος σχολή στη Βενετία στο τέλος του 17^{ου} αιώνα αλλά και το σχολείο της Τεργέστης το 1801. Αλλά και η ανάπτυξη της τυπογραφίας τον 15^ο αιώνα στην Βενετία, έκανε εκείνες τις περιοχές να είναι φυτώριο των ελληνικών γραμμάτων και των τεχνών. Το βιβλίο και άρα οι ιδέες διαχέονταν τώρα με μεγαλύτερη ευκολία. Μέσα σε αυτό το κλίμα ιδρύθηκε στην Οδησσό η Φιλική Εταιρία το 1814 και έτσι προετοίμασε το έδαφος για την Ελληνική Επανάσταση. Ταυτόχρονα ξεκινάει και η προσπάθεια για τον Διαφωτισμό του ελληνικού έθνους, ο οποίος, τουλάχιστον κατά το όραμα του Ρήγα Βελεστινλή, θα

έπρεπε να περιλαμβάνει όλους τους λαούς της Βαλκανικής. Μόνο που τότε ήταν η περίοδος έντονων εθνικισμών που δεν επέτρεπε τέτοιοι είδους συνεργασίες.

Γενικότερα, οι όροι «εθνικός» και «εθνοτικός» συχνά χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι, ενώ κατά την άποψη πολλών μελετητών δεν είναι. Η «εθνοτική ομάδα» είναι αυτή η ομάδα, η οποία δεν ανήκει σε ένα συγκεκριμένο κράτος (π.χ. Πομάκοι), ενώ «εθνική ομάδα» είναι αυτή η ομάδα, η οποία συνδέεται με ένα συγκεκριμένο κράτος (π.χ. Έλληνες από τη Ρωσία). Η εθνοτική ταυτότητα αν λάβει το πολιτικό στοιχείο, τότε θα γίνει εθνική ταυτότητα. Ακόμη, υπάρχει και ο όρος «εθνοτοπική ομάδα», ο οποίος αναφέρεται σε ένα σύνολο ανθρώπων, που έχουν κοινό τόπο καταγωγής και δημιουργούν διάφορους συλλόγους, για να ενισχύσουν αυτήν την καταγωγή (π.χ. Κρητικοί στην Αμερική).

Ο όρος «εθνική ταυτότητα» είναι πραγματικά πολυδιάστατος. Με τον όρο ταυτότητα μπορούμε να ορίσουμε τον εαυτό μας, ο οποίος όμως έχει πολλαπλές ταυτότητες π.χ. φυλετική, ταξική, θρησκευτική κ.α. Ωστόσο, η ταυτότητα της καταγωγής είναι ίσως μία από τις πιο ισχυρές ταυτότητες που διαθέτει ο άνθρωπος. Ειδικά στην προ-νεωτερική περίοδο, η σύνδεση με τον τόπο είναι πολύ έντονη. Όμως, οι γεωγραφικές περιφέρειες μέσα στα χρόνια είτε αλλάζουν, είτε καταστρέφονται και τότε είναι που αρχίζουν τα ζητήματα ταυτότητας, καθώς οι εθνοτικές ταυτότητες προσπαθούν να περικλείσουν ευρύτερες τάξεις στην κοινότητα που δημιουργούν. Μάλιστα, οι εθνοτικές κοινότητες πολύ συχνά συνδέονται με κάποια θρησκευτική κοινότητα και έτσι θρησκευτική και εθνική ταυτότητα συχνά ακολουθούν παράλληλη πορεία. Ακόμα και στην αρχαία Ελλάδα δεν μπορούμε να μιλήσουμε για «έθνος» αλλά για «εθνοτική κοινότητα» εφόσον υπήρχαν μόνο πόλεις-κράτη. Οι εθνοτικές κοινότητες περιλαμβάνει κάποια σταθερά στοιχεία: α) κοινό όνομα β) κοινό μύθο καταγωγής γ) κοινή ιστορία δ) κάποια διαφοροποιητικά στοιχεία στην κοινή κουλτούρα ε) τη σύνδεση με μια πατρίδα και στ) το αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της ομάδας. Επίσης, η διαφορά ανάμεσα σε ένα έθνος και σε μια εθνοτική κοινότητα είναι ότι το έθνος κατέχει εδάφη, ενώ η εθνοτική κοινότητα μπορεί απλώς να έχει μια συμβολική σύνδεση με κάποια εδάφη.

Αρα η εθνική ταυτότητα πρέπει να συνδέεται με κάποια πολιτική κοινότητα, δηλαδή κοινούς θεσμούς, δικαιώματα και κανόνες για τα μέλη της ομάδας. Επίσης, ο όρος ταυτότητα προϋποθέτει και το να υπάρχει μια ξεκάθαρα οριοθετημένη

γεωγραφική περιοχή, μέσα στην οποία ζει η κοινότητα. Υπό αυτή την έννοια έθνος είναι η κοινότητα των ανθρώπων που υπακούν στους ίδιους νόμους και θεσμούς μέσα σε μια ορισμένη επικράτεια. Αυτός ο δυτικός ορισμός του έθνους λοιπόν ταυτίζει τον λαό με το έδαφος που κατοικεί και συγκεκριμένα με τη γη, όπου οι πρόγονοι έζησαν. Τη γη αυτή και τα αγαθά της μπορούν να εκμεταλλεύονται μόνο τα μέλη του έθνους. Τέλος, τα μέλη του έθνους πρέπει να έχουν μια κοινή κουλτούρα και κοινές αντιλήψεις, οι οποίες σε γενικές γραμμές θα διατρέχουν όλα τα μέλη του έθνους. Αυτή η κοινή κουλτούρα προκύπτει από την πίστη στην κοινή ιστορία, τους μύθους και τις παραδόσεις. Έτσι λοιπόν, το έθνος είναι μια φαντασιακή υπερ-οικογένεια που βασίζεται στην κοινή καταγωγή. Σε αυτόν τον σχηματισμό κυρίαρχο ρόλο παίζει ο λαός και κάθε λαϊκή πλευρά στη γλώσσα, στα έθιμα και γενικά στην κουλτούρα. Η ιστορική αναδίφηση του λαού στα χαρακτηριστικά της κουλτούρας και της γλώσσας του, τον βοήθησαν να φτιάξει την πρώτη ύλη για να πετύχει τη γένεση ενός έθνους. Σύμφωνα με όλα αυτά, επομένως, έθνος είναι ένα σύνολο ανθρώπων, το οποίο μοιράζεται μια συγκεκριμένη επικράτεια, κοινές μνήμες και κουλτούρα, κοινή οικονομία και κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ο όρος κράτος δεν ταυτίζεται με το έθνος διότι ο όρος κράτος περιλαμβάνει βασικά θεσμούς, οι οποίοι περιλαμβάνουν μηχανισμούς καταναγκασμού.

Με τη Διασπορά και γενικά με τη μετανάστευση προκύπτει ένα σημαντικό πρόβλημα σε σχέση με την εθνική ταυτότητα. Τα μέλη της Διασποράς αντιμετωπίζονται ως μειονότητα στη χώρα υποδοχής και συχνά πέφτουν θύματα ανισοτήτων. Πολύ συχνά η χώρα υποδοχής μπορεί να ακολουθεί μια πολιτική ενσωμάτωσης. Αυτό σημαίνει ότι προσπαθεί με τον συντομότερο δυνατό τρόπο να εντάξει τα μέλη της Διασποράς στις οικονομικές, πολιτιστικές και κοινωνικές πλευρές της ζωής στη χώρα υποδοχής, ενώ ταυτόχρονα σέβεται την πολιτισμική ταυτότητα του μέλους της Διασποράς. Αυτή η αποδοχή της ξένης ταυτότητας όμως γίνεται μόνο σε ατομικό επίπεδο και όχι σε συλλογικό καθώς πολλές χώρες δυσκολεύονται να αποδεχτούν την πολυπολιτισμικότητα που επικρατεί στη χώρα τους. Ο τρόπος εξοικείωσης και η μέθοδος προσαρμογής του μέλους σε συνάρτηση με την πορεία των σχέσεων της Διασποράς στην χώρα υποδοχής, χαρακτηρίζεται ως «επιπολιτισμός». Ο όρος οικονομική ενσωμάτωση σημαίνει ότι το μέλος της Διασποράς έχει βρει δουλειά που του εξασφαλίζει ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης και μάλιστα μπορεί να επιλέξει ανάμεσα στη μισθωτή εργασία ή στη δημιουργία

δικής του επιχείρησης. Έτσι η οικονομική ενσωμάτωση φέρνει και την κοινωνική ενσωμάτωση.

Υπάρχει επίσης και το μοντέλο της αφομοίωσης, κατά το οποίο το μέλος της Διασποράς γίνεται προσπάθεια να αφομοιωθεί από την χώρα υποδοχής σε όλα τα επίπεδα. Στόχος είναι η εθνική του ταυτότητα να υποχωρήσει και να αντικατασταθεί με αυτή της νέας πατρίδας. Γίνεται προσπάθεια ο μετανάστης να υιοθετήσει πλήρως τα ήθη και τα έθιμα της χώρας υποδοχής και να αποκτήσει στενές σχέσεις με τους γηγενείς, ώστε να αποκτήσει και την εθνική συνείδηση της χώρας υποδοχής. Σε αυτήν την κατεύθυνση συμβάλλει και η ιθαγένεια που συνήθως δίνεται αμέσως στους μετανάστες στα πλαίσια του μοντέλου αφομοίωσης. Ειδικά οι μετανάστες με επαγγελματικά προσόντα αφομοιώνονται πολύ πιο εύκολα γιατί βρίσκουν αμέσως δουλειά. Όταν όμως ο μετανάστης προέρχεται από μια χώρα με ανώτερο πολιτισμικό επίπεδο από αυτό της χώρας υποδοχής, πολύ δύσκολα ενσωματώνεται σε αυτή και προτιμά να μεταφέρει τον δικό του πολιτισμό στη νέα του πατρίδα ή να έχει επαφές μόνο με συντοπίτες του. Γενικότερα όμως, κάθε μετανάστης στην αρχή τουλάχιστον νιώθει περιθωριοποιημένος και υφίσταται κοινωνικό αποκλεισμό, δηλαδή συχνά αποκλείεται η συμμετοχή του στα οικονομικά, πολιτιστικά και πολιτικά δρώμενα της νέας πατρίδας. Όπως είναι λογικό, αυτός ο αποκλεισμός είναι πιθανό να κάνει τον μετανάστη να δημιουργήσει μια κακή εικόνα για την χώρα υποδοχής και σε αυτήν την περίπτωση εντάσσεται συνήθως στην παροικιακή κοινωνία και βρίσκεται σε κατάσταση «διαχωρισμού» π.χ. ζει σε συγκεκριμένη συνοικία μαζί με άλλους ομογενείς του ή δυσκολεύεται να ενταχθεί στο εκπαιδευτικό σύστημα. Συχνά επιδιώκει την ενίσχυση της εθνικής του ταυτότητας από την χώρα προέλευσης.

Η ταυτότητα ενός κοινωνικού συνόλου δεν είναι ένα ζήτημα απλό και μονοδιάστατο. Έχει δυναμικό χαρακτήρα και προσαρμόζεται ανάλογα με τις γενικές αλλαγές που προκύπτουν στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Εξαρτάται επομένως από τα σύνολα που απαρτίζουν τον κοινωνικό περίγυρο αλλά και από τα πολιτιστικά στοιχεία που δημιουργούν τη βάση διαφοροποίησης, δηλαδή το σε σχέση με ποιους συγκρίνεται κάποιο σύνολο προκειμένου να δομήσει την ταυτότητά του. Έτσι, προκύπτει μια συγχρονική διάσταση του έθνους και μια διαχρονική. Όμως κάθε υποσύνολο του συνόλου δεν βιώνει με τον ίδιο τρόπο την ταυτότητά του. Είναι πολύ πιθανό μάλιστα να προκύψει κρίση ταυτότητας, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση των Ελλήνων. Φαίνεται ότι η κρίση αυτή δεν έχει βασικά τις ρίζες της στα βιώματα

του ίδιου του Ελληνισμού αλλά περισσότερο στην επίδραση που άσκησαν ετερογενείς στον ελληνικό πληθυσμό. Χρειάστηκε δηλαδή, κάποια στιγμή στον 20^ο αιώνα να εισχωρήσει το πολιτικό στοιχείο στο πολιτιστικό και τότε δημιουργήθηκε αυτή η κρίση ταυτότητας.

Ειδικά η Ελληνική Διασπορά, ανάλογα με το μέρος που επέλεξε να μεταναστεύσει αλλά και ανάλογα με το υπόβαθρο του κάθε μετανάστη, ήρθε αντιμέτωπη και με τα τέσσερα αυτά μοντέλα. Επομένως, οι Έλληνες μετανάστες, άλλες φορές θεώρησαν σημαντικό να αποκτήσουν την εθνική ταυτότητα της χώρας υποδοχής και άλλες φορές περιθωριοποιήθηκαν και επέλεξαν να διατηρήσουν την εθνική ταυτότητα της πατρίδας τους. Ο μηχανισμός, ο οποίος προστάτευσε την Ελληνική Διασπορά από την αφομοίωση ήταν η «κοινότητα ή αδελφότητα». Οι Έλληνες της Διασποράς δημιούργησαν δηλαδή μια κοινωνική μορφή οργάνωσης, μια εθνοτική αυτοοργάνωση, προκειμένου να διαφυλάξουν την εθνική τους ταυτότητα. Ανάλογα με το ποσοστό συμμετοχής της Εκκλησίας σε αυτές της αυτοοργανώσεις, οι κοινότητες αυτές χωρίζονται σε εθνικές κοινότητες και σε ενοριακές κοινότητες. Στόχος τους είναι να επιτύχουν γενικούς σκοπούς που σχετίζονται με τη διαβίωση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Διεκδικούν όμως και πιο ειδικά δικαιώματα σε τοπικό επίπεδο άλλες πιο μικρές οργανώσεις. Οι κοινότητες που αφορούν την παρουσία του Ελληνισμού στο εξωτερικό χωρίζονται σε πρωτοβάθμιες, δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες, ενώ από το 1995 δημιουργήθηκε και το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού που επιλύει γενικά προβλήματα της Ελληνικής Διασποράς.

Γενικότερα, τα πολιτισμικά δάνεια, ο μύθος ότι ένα έθνος είναι το εκλεκτό, κάποιες θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις αλλά και οι λαϊκή συμμετοχή είναι ορισμένοι παράγοντες, οι οποίοι σε συνδυασμό με άλλους π.χ. την γλώσσα, την μόνιμη εγκατάσταση, την επιχειρηματικότητα, συμβάλλουν στο να διατηρηθεί μέσα στους αιώνες η ύπαρξη κάποιων εθνοτικών κοινοτήτων. Έτσι, έχουμε το στοιχείο της αλλαγής ταυτόχρονα με το στοιχείο της σταθερότητας. Δημιουργείται επομένως μια παράδοση, η οποία μεταφέρεται στις επόμενες γενιές και ασκεί επίδραση σε αυτές. Ακόμα και στην περίπτωση της Διασποράς, υπάρχουν αυτοί οι ενοποιητικοί μηχανισμοί που δομούν τελικά τον «εθνοτικό πυρήνα» και προστατεύουν από την αφομοίωση.

Ο Ελληνισμός της Διασποράς είναι ο επίσημος όρος που χρησιμοποιείται σήμερα προκειμένου να περιγράψει τους Έλληνες μετανάστες στο εξωτερικό. Άμεσα συνδεδεμένος όρος με τον παραπάνω είναι η εθνική ταυτότητα, η οποία δομείται πάνω σε κοινούς θεσμούς, ήθη, έθιμα αλλά και σε έναν κοινό μύθο καταγωγής. Επίσης, σχετικός όρος είναι ο όρος «έθνος», ο οποίος όμως περιλαμβάνει και σαφή γεωγραφικά όρια. Η δόμηση της εθνικής ταυτότητας για τον Ελληνισμό της Διασποράς δεν είναι πάντα εύκολη υπόθεση διότι στη χώρα υποδοχής μπορεί να συναντήσει διαφορετικά μοντέλα ενσωμάτωσης, αφομοίωσης, διαχωρισμού ή περιθωριοποίησης. Οι Έλληνες της διασποράς διατήρησαν τελικά την εθνική τους ταυτότητα μέσα από κοινότητες και αδελφότητες που ιδρύθηκαν από την παροικία.

9/11/2018

Ζαφειρία Τσιμετζή

του Ορέστη

κάτοικος Βέροιας

δημοτικός υπάλληλος

zefits@yahoo.gr